

СТРАТЕГІЯ, ЗМІСТ ТА НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ З ВИЩОЮ ТЕХНІЧНОЮ ОСВІТОЮ

УДК 378.147

Ю. А. Буренніков, к. т. н., проф.;

І. В. Хом'юк, к. пед. н., доц.

ФАКТОРИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПЕРШОГО КУРСУ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ ТЕХНІЧНОМУ НАВЧАЛЬНО- МУ ЗАКЛАДІ

Розглянуто основні теоретичні аспекти адаптації студентів першого курсу до навчання у ВНЗ. Визначені загальні фактори, які сприяють адаптації студентів та запропонована модель особистості абітурієнта ВНЗ.

Постановка проблеми

Рівень складності автоматизованого та технологізованого середовища, у якому знаходиться наше суспільство, висуває до фахівців різних галузей головну вимогу: вміння адаптуватися до змін, що відбуваються навколо завдяки бурхливому розвитку науки і техніки. Особливо актуальним є таке вміння для представників інженерних спеціальностей, оскільки їх професійна діяльність охоплює не тільки взаємодію людини і техніки, але й діалектичний зв'язок між попередніми і новітніми науково-практичними досягненнями та динамічне інформаційне поле. Зміни у життєдіяльності суспільства, зумовлені науково-технічним прогресом, вимагають від випускника технічного ВНЗ формування та розвитку інтелектуальної сфери особистості, в основі якої лежать інтелектуальні вміння, які реалізуватимуть і забезпечуватимуть подальший саморозвиток і самоосвіту особистості, необхідні для професійної діяльності в умовах швидких невідворотних перетворень техногенного світу. Перехід з одного рівня навчання на інший супроводжується тим, що молоді люди опиняються в новому середовищі і виникає необхідність звикати і пристосовуватися до нього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Явище адаптації давно вже служить об'єктом пильної уваги вчених-педагогів (О. Г. Мороз, Л. Г. Сгорова, В. І. Брудний та інші). Питання адаптації студентів першого курсу ВНЗ досліджували Просецький П. А., Суханов І. В., Журавльов В. І. та ін. Всі дослідники, які вивчали адаптаційний процес, розглядали труднощі, що виникали перед тими, хто адаптується [1]. Так, І. В. Брудний [2] вважає, що всі вони зумовлені тільки невідповідністю, яка пов'язана із складністю вимог ВНЗ та недостатньою готовністю до них студентів першого курсу. Оскільки в них з'являється нова соціальна роль, нові умови життя і в них поки що не домінують ті уявлення про ВНЗ, які вони одержали раніше, вони розглядають ВНЗ як умову підготовки до майбутньої професійної діяльності. У роботі Б. Г. Ананьєва зроблено спробу систематизувати наявні підходи до проблеми, у рамках цього уявлення людина — суб'єкт праці розглядається як сплав властивостей індивіда й особистості. У такому випадку професійна адаптація являє собою єдність адаптації індивіда до фізичних умов професійного середовища (перший аспект, психофізіологічний), адаптації до професійних задач, операцій, що виконуються, професійної інформації і т. д. (другий аспект, професійний) і адаптація особистості до соціальних компонентів професійного середовища (третій, соціально-психологічний аспект) [3]. В Україні поки ще таких досліджень було проведено недостатньо.

Мета статті полягає у виявленні та теоретичному обґрунтуванні комплексу факторів, які впливають на процес адаптації студентів-першокурсників до навчання у технічному ВНЗ.

Виклад основного матеріалу

Не дивлячись на сутнісну неоднорідність поняття «адаптація», всі науковці погоджуються з тим, що проблема адаптації з'являється завжди там, де окремий індивід або група людей опиняються у новому середовищі, адаптування людини до нових умов не можна зводити лише до пристосовуваності її організму до нових природних умов, бо це було б тільки біологічне пристосовування, яке обмежується суто фізіологічними процесами. Людина, яка знаходиться на вищому рівні розвитку психіки, має дуже складний адаптаційний механізм, який у кожній особистості відбувається з урахуванням індивідуальних інтересів, орієнтації, потреб, свідомості. Таким чином, адаптація людини до умов життя складніша і глибша, вона має більшу гнучкість та винахідливість.

Що відчуває першокурсник на початку навчання в університеті? Полегшення після напруженої підготовки та успішного подолання бар'єра вступних іспитів і задоволення від розв'язання складної і життєво важливої задачі. Але поступово ці відчуття змінюються на інші. З'являються складні навчальні дисципліни, відмінна від шкільної організація навчання за кредитно-модульною системою, умови проживання в гуртожитку відрізняються від домашньої обстановки. У значній частини першокурсників виникає розгубленість. На цьому етапі доречно провести низку заходів, які сприятимуть адаптуванню студентів до нових умов проживання та навчання, допоможуть повірити в свої сили, ясніше зрозуміти мету, заради якої вони прийшли навчатися в університет, стати на шлях постійного та духовного зростання. Така робота проводиться у ВНТУ згідно з «Програмою реалізації гуманітарної політики та виховної роботи у Вінницькому національному технічному університеті», яка розробляється на кожний навчальний рік і затверджується Вченою радою університету.

Самостійна робота студентів в технічному ВНЗ є найважливішим етапом всього процесу їх навчання і в значній мірі визначає якість підготовки майбутніх інженерів. У процесі практичної діяльності і в боротьбі з постійно виникаючими труднощами формується майбутній спеціаліст. Підвищується і значення базових вмінь і знань студентів з фундаментальних дисциплін, рівень яких має бути достатнім для перекваліфікації у різних напрямках набутої спеціальності відповідно до ринкових потреб. Тому викладачі цих предметів повинні закласти міцний фундамент для свідомого засвоєння студентами знань зі спеціальних дисциплін. Для цього треба враховувати деякі психологічні моменти процесу навчання. Діяльність студента професійно направлена, вона є формою його пізнавальної і соціальної активності, вираження прагнень до життєвого самовизначення і самоствердження. Особливості її яскраво проявляються вже на першому курсі, що зумовлено змінами умов при переході від навчання в середній школі до навчання у ВНЗ.

Подальша діяльність студента у ВНЗ специфічна за своїми цілями, умовам, мотивами і є основним шляхом формування особистості майбутнього спеціаліста. В цей період формуються: 1) власності особистості (направленість, темперамент, здібності); 2) пізнавальні, психічні процеси (відчуття, сприймання, уява, пам'ять, мислення, мова, увага, спостережливості); 3) емоційно-вольові процеси і психологічні стани (впевненість, зібраність, готовність до активних дій і інші). Стосунки, що виникають у групі, яка об'єднана діяльністю спілкування, стимулюють і розвиток самооцінки та саморегуляції, оскільки вони формують в студентів потребу не тільки правильно розуміти вимоги оточуючих та конкретної ситуації, а й оцінити свої можливості, реалізувати їх в певних діях та визначити результати своєї діяльності. Тому викладач має продумано залучати кожного студента до спільної діяльності, тобто керувати спілкуванням, навчати спілкуватися.

Вибір професії відкриває перед молодою людиною шлях для її професійної самореалізації, спрямовує розвиток і формування її здібностей та інтересів, окреслює професійне й соціальне середовище, в якому людина стверджує себе як особистість і як професіонал, надає певного напрямку головним подіям її життя.

Людина сприймає вибір, як важливий і відповідний крок. Це цілком природно, оскільки він є переломним моментом будь-якої проблемної ситуації, породжується минулим і визначає майбутнє. Хоча особистість переважно робить свій вибір цілком свідомо, проте певні глибинні механізми, що спонукають її до певного рішення, виявляються недосяжними для спостереження й аналізу, оскільки містять неусвідомлені елементи. Той, хто вибирає, не завжди може раціонально обґрунтувати й логічно пояснити навіть свій результат, тобто свій вибір.

Єгорова Л. Г. [4] виділяє комплекс факторів, які на її думку, впливають на процес адаптації, це: а) соціально-демографічні; б) психологічні; в) соціальної зрілості (активність, самостійність та інші); г) психолого-педагогічні (характер спрямованості, рівень професійної діяльності та інші); д) педагогічні (логічні зв'язки між дисциплінами навчального процесу).

На думку Іванова Н. І. [5], факторами, які впливають на успішність дидактичної адаптації є середовище, з якого прийшли абітурієнти, та рівень вимог ВНЗ, про які вони інформовані. Крім того, він виділяє такі важливі фактори як ціннісно-орієнтаційна спрямованість, соціально-психологічний клімат у групі та соціальне походження. Основні труднощі під час профорієнтаційної роботи ми пов'язуємо з типологічними властивостями особистості.

А. В. Сіомічев [6] основними психологічними факторами адаптованості студентів у ВНЗ назвав інтелектуальність, тривожність, товариськість і соціальну зрілість. Він виділяє три характерних риси процесу адаптації студентів у ВНЗ: 1) успіх в одному з домінуючих напрямків діяльності не залежить від рівня адаптації в інших напрямках; 2) успіх чи невдача в пізнанні доповнюються відповідно успіхом чи невдачею в спілкуванні; 3) успіх у домінуючому напрямку діяльності супроводжується неуспіхом у додатковому напрямку. Дослідник дійшов висновку, що найхарактернішою для студентів є адаптація переважно в одній сфері діяльності (або в пізнанні, або в спілкуванні). У певній мірі це стосується і студентів технічних ВНЗ.

У Вінницькому національному університеті уже декілька років плідно працює інститут довузівської підготовки, до складу якого входять: заочна фізико-математична школа в якій навчаються учні 10 та 11 класів, підготовче відділення, вечірні та заочні підготовчі курси, двотижневі інтенсивні підготовчі курси, центр предметного тестування абітурієнтів. Навчаючись в Інституті довузівської підготовки, учні отримують широкий спектр інформації щодо спеціальностей університету, зустрічаються з директорами інститутів, які висвітлюють роботу свого інституту. Так, слухачів підготовчих курсів знайомлять з роботою міжнародного українсько-німецького навчального комплексу — Центром механотроніки «ВНТУ — ФЕСТО», у якому реалізовані новітні технології підготовки спеціалістів за спеціальністю «Технологія машинобудування» Інституту машинобудування і транспорту. Це сприяє збільшенню інформованості про навчання в цьому інституті, і тому їм простіше обрати свою майбутню спеціальність.

Орієнтаційна сторона у професійному виборі особистості може полягати у визначенні нею головних критеріїв для прийняття рішення та значущості професійної діяльності в її житті. Учні з підвищеною самооцінкою, як правило, хочуть вступити до ВНЗ III-IV рівнів акредитації. Вони дуже високої думки про свої можливості, вважають свій вибір єдино правильним і впевнені, що в житті все буде так, як вони хочуть. Ці учні не допускають навіть думки про те, що їхні плани можуть бути порушені. З ними необхідно проводити велику індивідуальну роботу кураторам академічних груп підготовчого відділення. Учні із заниженою самооцінкою страждають зайвою невпевненістю, і тому їхні життєві плани часто не визначені. Про свої здібності вони або мовчать, або посилаються на оцінку дорослих. Учні з адекватною самооцінкою усвідомлюють свої здібності, ступінь їх розвитку, бачать сферу їх застосування. Розуміння своїх можливостей, усвідомлення здібностей робить їх цілеспрямованими і дозволяє їм самостійно вирішувати питання про вибір професії, окреслювати реальні життєві плани.

Заслужує уваги підхід до адаптації студентів першого курсу в Інституті МТ. Основою роботи з адаптації студентів та подальшої фахової орієнтації на факультетах цього інституту є співпраця адміністрації факультетів, викладачів, кураторів груп, наставників зі студентами як першого так і старших курсів. Процес адаптації включає три основних напрями: психологічна адаптація до проживання в нових умовах іногородніх студентів; адаптація до сприймання складніших дисциплін вищої школи, у порівнянні зі шкільними предметами; адаптація до обраної спеціальності – професійна адаптація. З цією метою проводиться низка тематичних заходів у напрямку «Знайомство зі спеціальністю», що орієнтовані на студентів першого курсу спеціальностей даного факультету. Готуються та проводяться тематичні вечори, на яких першокурсники зустрічаються з кращими студентами старших курсів. На таких зустрічах старшокурсники демонструють реальні курсові проекти, наукові роботи, популярні фільми, виконані із застосуванням інформаційно-комп'ютерних технологій. Розповіді старшокурсників про свою спеціальність звучать вельми переконливо, оскільки вони не тільки гарно вчать і займаються науковою роботою, а вже, як правило, і працюють паралельно із навчанням.

На цих вечорах першокурсники бачать таких самих хлопців та дівчат, як вони – веселих, розумних, трохи заклопотаних, але щирих душею і привітних у спілкуванні. Знімається внутрішня напруга, з'являється надія, що все не так складно і безвихідно, як може здаватися на перший погляд. Розсувається простір в тій напруженій колотнечі, що є суттю студентського життя. В безперервному калейдоскопі лекцій та практичних занять з'являються живі люди, події. «Автоматизм» навчального процесу, який «пересуває» студентів з одного незнайомого виміру сприйняття в інший, розривається паузою. На цих вечорах разом з цікавими для студентів елементами навчальної програми з'являється невимусшене спілкування. І тому непідйомні «важелі» навчання стають для першокурсників «прозорими». Складне та невідоме перетворюється на зрозумілі та цікаві речі. Це надихає студентів і мимоволі зні-

має тягар невдоволеності собою та неможливістю подолати всі труднощі навчання. Після таких вечорів першокурсники самі активніше включаються в навчальний процес, починають працювати в предметних гуртках, звертаються до викладачів з проханням дати їм додаткові завдання для поглиблення знань та навичок, зокрема у галузі застосування інформаційно-комп'ютерних технологій. Вони прагнуть стати фахівцями високого рівня, спеціалістами не тільки в своїй галузі, але й добре обізнаними з потребами суспільства, фахівцями з широким спектром бачення різноманітних та швидких змін згідно вимог часу.

Крім того, студенти виявляють свої творчі здібності, що, до речі, так потрібно як окремій людині, так і суспільству. Вони мають можливість свої заклопотані будні зробити цікавими та різноманітними. Слід також зазначити, що такі вечори є одним із заходів, що діють невимушено і ніби «ненавмисно» у вихованні студентів, виховуючи в них почуття власної гідності завдяки наочному прикладу наполегливості та цілеспрямованості старшокурсників — вже їх друзів.

У процесі професійного навчання формується психологічна готовність до професійної діяльності. Першокурсники тільки починають адаптуватися до умов навчання у ВНЗ, вони ще недостатньо знають свої інтелектуальні можливості, відчувають невпевненість у зв'язку з деякими труднощами в навчальній діяльності й у спілкуванні. Актуальним на цьому етапі є інформування з основних питань психології особистості і спілкування, психологічне консультування щодо пізнання себе й інших.

Дуже важливим компонентом, що розвиває у першокурсників потяг до знань, до самовдосконалення, є знайомство з новітніми технологіями, що використовуються на сучасних підприємствах.

Таким чином, серія заходів, що проводиться для першокурсників, сприяє адаптації студентів до нових умов життя та навчання, формує мотивацію щодо успішного навчання, сприяє підвищенню загальної культури та духовному розвитку, вселяє віру у власні сили, націлює на досягнення успіху в житті.

Дослідження проблеми адаптації в цілому приводить до розкриття тієї сукупності факторів, які визначають порівняно швидко, повну та стійку адаптованість та тих передумов, які виступають причиною дезадаптованості. Тому, дуже важливо для полегшення та прискорення адаптаційних процесів знайти фактори адаптації, що є сукупністю умов та обставин, що визначають темп, рівень, стійкість та результат адаптації, тобто фактори виступають у якості причин, а іноді рушійних сил розвитку процесу адаптації.

В ході вивчення цієї проблеми ми дійшли висновку, що на адаптаційний процес у технічному ВНЗ впливають фактори, основні групи яких ми виявили під час дослідження проблеми адаптації майбутніх інженерів під час експертного опитування, а також у інтерв'ю, бесідах, спостереженнях. Ми виділили такі групи факторів:

а) індивідуального розвитку особистості: 1) рівень освіти; 2) фізичний розвиток, стан здоров'я; 3) здатність до навчання; 4) мотивація; 5) технічні здібності; 6) вікові особливості; 7) звички, риси, характер;

б) соціально-психологічні: 1) мікроклімат у групі; 2) матеріальне забезпечення; 3) умови побуту; 4) свідомість, самооцінка; 5) рівень розвитку колективу;

в) національно-демографічні: 1) національність; 2) соціальне походження; 3) соціальне почуття та соціальна поведінка; 3) громадська активність.

Характер та перебіг адаптаційного процесу, що вивчаються педагогікою, відзначаються складним переплетінням різних об'єктивних та суб'єктивних факторів. Кожний із визначених компонентів є необхідною, але недостатньою умовою побудови особистої орієнтованої педагогічної взаємодії.

При виборі майбутньої професії абітурієнт повинен: 1) усвідомлювати роль загальних і спеціальних здібностей у виборі професії та шляхів їх розвитку; 2) усвідомлювати свої найдієвіші мотиви професійного самовизначення.

Спостереження та спілкування зі студентами першого курсу інститутів менеджменту і машинобудування та транспорту Вінницького національного технічного університету дало можливість скласти модель особистості абітурієнта технічного ВНЗ.

Модель особистості абітурієнта технічного ВНЗ

Знання та уміння: 1) достатній рівень базових знань, необхідних для продовження освіти; 2) цілісне бачення проблем, вільна орієнтація у знаннях на між предметному рівні; 3) грамотне і ві-

льне володіння діловою усною та письмовою українською мовою, оскільки викладання у ВНЗ ведеться саме цією мовою; 4) економічна грамотність, розуміння взаємозв'язку з виробництвом; 5) знання основних досягнень науки та техніки; 6) знання способів раціональної роботи, здібності до самовизначення.

Здоров'я: 1) здоровий спосіб життя; 2) усвідомлене ставлення до здоров'я та фізичної культури; 3) оволодіння антистресовим захистом.

Пізнавальна діяльність: 1) інтелектуальна готовність і здатність до продовження навчання у технічному ВНЗ; 2) усвідомлення професійних інтересів і прагнення реалізувати їх; 3) здатність використовувати знання на практиці; 4) раціональна організація праці, самоосвіта, науково-дослідна робота.

Культура особистості, життєва позиція: 1) культура самовизначення особистості, спрямування до самовдосконалення; 2) комунікативність, культура спілкування; 3) чесність, принциповість, уміння відстоювати свої погляди та переконання; 4) оптимізм, наполегливість у переборюванні труднощів; 5) повага до загальнолюдських цінностей.

Висновки

Важливими факторами успішної адаптації, зокрема, студентів технічних ВНЗ, поряд з оптимізацією умов, в яких відбувається цей процес, є наявність комплексу необхідних особистісних якостей та навичок студента, високий рівень його мотивації, позитивне ставлення до навчання та майбутньої професії, відповідна структура ціннісних орієнтацій. Для побудови моделі оптимального адаптаційного процесу необхідно врахувати вплив всіх факторів одночасно і, разом з тим, створити не тільки якісні моделі, а й кількісні, що відображають об'єктивні властивості і зв'язки явищ дійсності через певні характеристики та відношення величин.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у з'ясуванні педагогічних умов оптимального адаптаційного процесу та визначення кількісних характеристик його об'єктивного використання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ащепков В. Т. Профессиональная адаптация преподавателей высшей школы. – Научно-методическое пособие для преподавателей. — Армавир, 1989. — 157 с.
2. Брудный В. И. и др. Профессиональная и социально-психологическая адаптация студентов и молодых специалистов. — М., 1976. — 56 с.
3. Ананьев Б. Г. Психологическая структура человека как субъекта // Человек и общество / Под ред. Б. Г. Ананьева. — Вып. 2. — Л., 1967.
4. Егорова Л. Г. Факторы адаптации студентов к учебно-воспитательному процессу технического вуза: Автореф. дис. ... канд. пед. наук — Л., 1978. — 22 с.
5. Иванов Н. И. и др. О профессиональной адаптации студентов. Проблемы педагогики высшей школы. — М., 1973. — С. 171—176.
6. Сиомичев А. В. Психологические особенности адаптации студентов в сфере познания и общения в вузе: Автореф. дис. ... канд. пед. наук — Л., 1985. — 22 с.

Рекомендована кафедрою прикладної математики

Надійшла до редакції 7.03.07
Рекомендована до друку 16.04.07

Буренніков Юрій Анатолійович — професор кафедри технології та автоматизації машинобудування;
Хом'юк Ірина Володимирівна — доцент кафедри прикладної математики.

Вінницький національний технічний університет.